

Stručni rad
iz
Hrvatskog jezika

Pokušaj objašnjenja geneze glagoljice

pod mentorstvom
mag. Sabine Nagy

predao
Marko Csenar, 8 Ei

Željezno/Eisenstadt, u veljači 2010.

Predgovor

Po prvi put sam video hrvatsko glagoljsko pismo kod kuće. Na malom bijelom stolu u dnevnoj sobi stajala je replika Meštrovićeve skulpture „Povijest Hrvata”.

Na njoj je napisano glagoljicom: *Povijest Hrvata*. Nisam znao što to znači, a kad sam imao sedam ili osam godina, to me zapravo nije ni zanimalo. U kontakt s glagoljicom sljedeći sam put došao tek u školi. U hodniku blizu direkcije visi replika Bašćanske ploče. I tu sam ploču već poznavao jer smo kod kuće u podrumu imali repliku. Ali nisam tad još znao da je taj komad tvrdog kamena poseban. Tek sam na nastavi hrvatskog jezika saznao detalje o Bašćanskoj ploči te da je pismo na njoj glagoljica, staro hrvatsko pismo. Moj je tata nekoliko puta dobio poklone na kojima je posveta bila pisana glagoljicom, a uvijek me zanimalo što tamo zapravo piše. Iz tog sam se razloga počeo baviti glagoljicom. Kod kuće sam našao knjigu Darka Žubrinića o hrvatskoj glagoljici. Iz te sam knjige saznao o glagoljici čak i više nego u školi. Tamo sam učio da je glagoljicu stvorio sveti Ćiril po božanskome nadahnuću. No Žubrinić u svojoj knjizi na osnovi znanstvenih radova poznatih hrvatskih slavista i paleografa opisuje sve moguće teorije o genezi glagoljice, teorije na koje se ni u leksikonima ne može naići. Nažalost, teorije o postanku glagoljice nisu tako poznate, zato što je za vrijeme Jugoslavije u prvom redu prihvaćena teorija prema kojoj je Ćiril njezin izumitelj. Neke druge teorije čak nisu bile ni dopuštane. Iz tog sam razloga odlučio produbiti svoje poznavanje glagoljice, i tako je nastao ovaj stručni rad.

Sadržaj

Predgovor	2
1. Uvod	4
2. Definicija	5
3. Teorije o postanku glagoljice	7
3.1. Predćirilometodske teorije	7
3.1.1. Jeronimska hipoteza	8
3.1.2. Migracijska hipoteza	8
3.1.3. Zapadna hipoteza	9
3.2. Ćirilometodske teorije	11
3.2.1. Sveta braća (sv. Konstantin-Ćiril i sv. Metod)	11
3.2.1.1. Taylor-Jagićeva teorija	12
3.2.1.2. Druge teorije	12
4. Vrste glagoljice	13
4.1. Trokutasta glagoljica	13
4.2. Obla glagoljica	14
4.3. Uglata glagoljica	15
4.4. Kurzivna glagoljica	16
5. Karakteristike glagoljice	17
5.1. Glagolska abeceda	17
5.2. Brojčana vrijednost	19
5.3. Ligature	19
5.4. Skraćenice	22
6. Zaključak	24
7. Dodaci	25
8. Literatura	37

1. Uvod

Boraviti u Hrvatskoj, a da se negdje ne vidi pleter ili glagoljsko slovo, skoro je nemoguće, osim ako će se namjerno izbjegavati turističke atrakcije i kulturna dobra. A upravo su oni bitni elementi hrvatske kulture, elementi bez kojih se ona uopće ne može ni zamisliti. Svaka razvijenija kultura ima ili je imala vlastito pismo (iako je zbog globalizacije preuzela latinicu) koje je često usko vezano s jezikom. Kad su se Hrvati u vrijeme seobe naroda naselili na prostor današnje Hrvatske, nisu imali vlastito pismo, a nisu bili ni kršćani. Tek tijekom VII. i početkom VIII. stoljeća, kad je naveliko započela kristianizacija, postojala je potreba za pismom, na kojem bi se širili kršćanski tekstovi na staroslavenskom jeziku.¹ Iz tog je razloga stvorena glagoljica, uz pomoć koje bi Hrvati upoznali kršćanstvo. Glagoljica je naime obuhvaćala glasove koji se latinicom ili grčkim pismom nisu mogli izvesti. Ali vlastito pismo kojim su se koristili Hrvati nije bilo važno samo za širenje kršćanstva, nego i za razvitak jezične i pismene kulture, koja se očuvala sve do danas. Iako je glagoljica važna za hrvatsku kulturu te se gaji još i danas, malo se zna o njezinoj genezi. Stručnjaci uglavnom samo pretpostavljaju kako je mogla nastati. Nažalost, ni jedna jedina teorija nije potpuno sigurna jer se sa svakom novom ili preuzetom teorijom javljaju mnoga nova pitanja koja ostaju. U znanosti naime vrijedi princip: Dok teoriju nitko nije opovrgnuo, ona važi. U ovom će se radu baviti pitanjem kako se možda razvila glagoljica i koje su teorije bitne za njenu genezu.

---

¹ Darko Žubrinić, *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, Zagreb 1996., str. 55

2. Definicija

Glagoljica je hrvatsko nacionalno pismo i ima sasvim posebno mjesto u hrvatskoj kulturi. Prva tiskana hrvatska knjiga (Misal, 1483.) tiskana je glagoljskim slovom. Prva tiskana početnica (Venecija, 1527.) također je izašla na glagoljici. Tako nije slučajno da su prvi poznati hrvatski stihovi pisani glagoljicom. Glagoljica se nije ograničila samo na prostor današnje Hrvatske, nego je bila u uporabi i u Moravskoj, Češkoj, Panoniji, Bugarskoj, Makedoniji i Bosni. Ima i dokaza da su se i u Rusiji u prvo vrijeme crkveni tekstovi prepisivali iz glagoljskih matica.² Ali se tijekom XII. stoljeća prestala koristiti u svim spomenutim zemljama osim u Hrvatskoj. U XIV. je stoljeću u Češkoj bilo pokušaja da se oživi uz pomoć hrvatskih glagoljaša. Kada se pojavljivala na drugim prostorima, uvijek je to bilo vezano uz djelatnost hrvatskih glagoljaša.³ U samoj Hrvatskoj glagoljica je bila u svakodnevnoj uporabi od IX. do XIX. stoljeća.

Danas pod glagoljicom podrazumijevamo tri stvari: glagoljsko pismo, hrvatsko staroslavensko bogoslužje ili liturgiju i sve dokumente pisane glagoljicom.⁴ Naziv „glagoljica“ po prvi se put javlja tek u XVII. stoljeću, u talijanskom pismu pisca i franjevca Franje Glavinića (1585. - 1659.) rimskoj Propagandi 11. siječnja 1626 godine.⁵

Sama riječ „glagoljica“ ima korijene u staroslavenskoj riječi „glagolati“, što znači „govoriti“. U starijoj se literaturi čak koristio i pojам „glagoljskog jezika“⁶. O nekada cvatućoj glagoljskoj kulturi danas nam svjedoči tisuću dokumenata iz crkvenog, administrativnog i komunalnog života. Tako su nam iz zlatnog doba glagoljice očuvani misali, brevijari,

---

² Anica Nazor, „Ja slovo znajući govorim ...“ - *Knjiga o hrvatskoj glagoljici*, Zagreb 2008., str. 14

³ Stjepan Damjanović, *Glagoljica u Hrvatskome Leksikonu*, Naklada Leksikon, Zagreb 1996., I. svezak, str. 384

⁴ Žubrinić, str. 14

⁵ Damjanović, str. 384

⁶ Ivo Prodan, *Je li glagoljica pravo svih Hrvata*, Zadar 1905., str. 27, cit. Žubrinić, str. 14

liturgijski rituali, hagiografska djela, apokrifne priče, zakoni, statuti, urbari, natpisi, matrikule, zapisnici općinske administracije, matične knjige rođenih, vjenčanih i mrtvih pa i drugi spisi. Glagoljica koja se na početku zapisivala rukom probila se i u tiskani oblik.

3. Teorije o postanku glagoljice

O postanku glagoljice ima raznovrsnih teorija. Povjesničarima je poznato oko četrdesetak različitih teorija, a neke su još uvijek u postanku.⁷

Odakle potječe glagoljica i tko ju je izumio, nije jasno. Iako se u prošlom stoljeću, zahvaljujući novim medijima te globalizaciji, saznao puno novih i u prošlosti nepoznatih detalja o starom hrvatskom pismu, stručnjaci nisu uspjeli unijeti svjetlo u mračnu prošlost glagoljice. Iako su se u novije vrijeme stručnjaci sporazumjeli oko teorije da je glagoljicu stvorio pojedinac, ne može se sa sigurnošću reći, tko je stvarno bila ta osoba. U međuvremenu nam preostaje samo čekati da se znanost usuglaši o nekoj teoriji.

3.1. Predcirkilometodske teorije

Ove teorije prepostavljaju da egzistencija i razvitak glagoljice nisu rezultat djelovanja Svetog braće Ćirila i Metoda u IX. stoljeću, nego da su Slaveni već prije njih imali u uporabi neko pismo, iz kojeg se razvila glagoljica. Unutar predcirkilometodskih teorija ima opet različitih mišljenja, je li to pismo izumio pojedinac ili je glagoljica rezultat prirodnog razvoja između Slavena i nekog drugog naroda. Ima nekoliko protuargumenata teoriji da je Ćiril izumitelj glagoljice, odnosno da se glagoljica širila na osnovi djelovanja Metodovih učenika. Tako na primjer nije jasno zašto bi Hrvati čekali punih 200 godina, nakon što su prešli na kršćanstvo u VII. i VIII. stoljeću, da im Ćiril i Metod daju posebno pismo. Po mišljenju Vjekoslava Štefanića, misionari su „s koje god strani su dolazili Hrvatima“, bilo iz Rima, Akvileje, Solnograda ili dalmatinskih gradova, „morali za njih pisati na njihovu jeziku barem najnužnije kršćanske formule.“⁸

---

⁷ Žubrinić, str. 14

⁸ Žubrinić, str. 55

3.1.1. Jeronimska hipoteza

Među Hrvatima je stoljećima bila proširena teorija, prema kojoj je glagoljicu stvorio sv. Jeronim (370. – 420.) u IV. stoljeću kao niz tajnih magijskih znakova. Danas je ova teorija opovrgnuta. Pobio ju je slavist Franjo Rački 1861. godine svojim djelom *Pismo slovjensko*.⁹ Rački teoriju sv. Jeronima kao autora glagoljice smatra nelogičnom jer iz nekoliko stoljeća poslije života sv. Jeronima (oko 347. – 420.) nije održan niti jedan jedini glagoljski relikt. On navodi da je stvoritelj gotskog pisma, biskup Wulfila, živio u otprilike isto vrijeme (311. – 383.) kao sv. Jeronim, a da nam arheološka otkrića svjedoče da se njegovo pismo pojavilo već nekoliko desetljeća poslije njegove smrti. U novije se vrijeme Jeronimska hipoteza smatra legendom iz XII. stoljeća, koja se stoljećima uspjela zadržati među Hrvatima. Njemački su svećenici krajem IX. stoljeća i u X. stoljeću nastojali (i uspjeli) pred papom ocrniti Metoda sa željom da pridobiju Panonsku nadbiskupiju.¹⁰ I tako su Metoda u Rimu smatrali heretičarom. Hrvatski su popovi glagoljaši iz tog razloga tvrdili da je sv. Jeronim izumitelj glagoljice, a ne Metod, tako da bi legitimizirali glagoljaštvo. Sveti je Jeronim autor znamenite Vulgate, prijevoda Biblije iz grčkog na latinski jezik. Liturgijski jezik u Rimu bio je grčki sve do uvođenja Vulgate tijekom V. stoljeća.

3.1.2. Migracijska hipoteza

Osnivač ove hipoteze bio je hrvatski slavist i germanist Josip Hamm.¹¹ Ovu je teoriju razvio na osnovi znanstvenih paleografskih¹² argumenata. Ona je bila u opreci s Taylor-Jagićevom teorijom. Za razliku od migracijske hipoteze Taylor-Jagićeva teorija zasnovana je na povjesnim

---

⁹ *Glagoljica*, u *Slobodnoj enciklopediji Wikipediji*, http://hr.wikipedia.org/wiki/Glagoljica#Jeronimska_teorija, 27.10.2009.

¹⁰ Žubrinić, str. 17

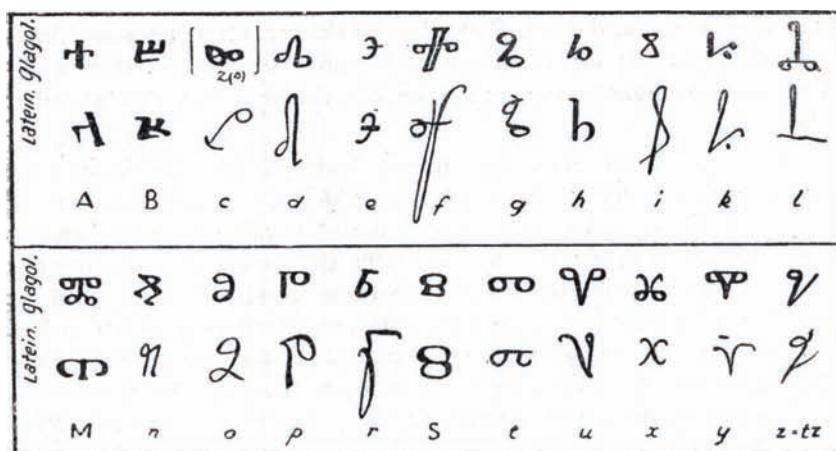
¹¹ Josip Hamm (1905. – 1986.) bio je znameniti hrvatski slavist. Utemeljio je slavistiku u Zagrebu.

¹² Paleografija je povjesna znanost koja se bavi proučavanjem razvoja pisma kroz povijest.

premisama.¹³ Hamm smatra da su za vrijeme velikih seoba Slaveni, koji su bili u dodiru s arijanskim Gotima i njihovom kulturom na području Balkana, na bazi gotskog pisma i alfabetu bili u stanju stvoriti glagoljicu, koja se najvjerojatnije razvila na području današnje Bosne i Hercegovine. Ovu teoriju potvrđuju arheološki nalazi spomenika pisanih na gotskim runama, te češki slavist F. V. Sasinek. On krajem XIX. stoljeća piše da se u tipičnim hrvatskim imenima (recimo: Zvonimir, Krešimir, Branimir, Budimir, Vladimir) sa sufiksom „-mir“, vidi nekadašnji gotsko-germanski utjecaj na hrvatska plemena. Nastavak „-mir“ odgovara naime gotskome „-mer(us)“, odnosno germanskome „-mann“, što ukazuje na nekadašnji bliski odnos između Hrvata i Gota. Na Sasinekovo tumačenje možemo naići u nekim latinskim dokumentima, u kojima imena hrvatskih vladara završavaju na „-erus“, a ne na „-mir“.¹⁴

3.1.3. Zapadna hipoteza

Ova hipoteza Mihaela Hocija objavljena je po prvi put u njegovom djelu *Die westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets* 1940. godine. Ona pripada isto kao i Hammova Migracijska hipoteza predcirilometodskim teorijama. Hocij na osnovi strukture pojedinih

Usporedba glagoljice i kurzivne latinice po Hociju
(slika: Letterbauer, str. 43)

¹³ Žubrinić, str. 48

¹⁴ Žubrinić, str. 48/49

znakova smatra da je glagoljica sastavljena po predkarolinškim kurzivnim slovima, uglavnom iz VII. i VIII. stoljeća. „Glagoljica bi prema tome nastala u VIII. stoljeću na istarsko-venecijanskom području.”¹⁵ Osobito tekstovi na starijim glagoljskim spomenicima, koji su prevedeni iz latinske Vulgate, i germanski elementi u najstarijim glagoljskim tekstovima, za Hocija su dokazi koji potvrđuju njegovu teoriju. Uz to se Hocij poziva na traktat Crnorisa Hrabra u kojem izričito piše, „da su Slaveni, još prije Ćirila upotrebljavali rimsко i grčko pismo »bez ustrojenija«, to jest bez izrađenog sistema.”¹⁶ Hocij smatra da se Hrabrove riječi »rimsko pismo« odnose na neku vrstu latinice jer se prije pokrštavanja Slavena u krajevima današnje Hrvatske u prvom redu koristila latinica. Prema najnovijim istraživanjima održali su se čak i natpisi iz vremena ranog razdoblja glagoljice. Jedan je primjer *Plominski natpis*¹⁷, koji upućuje na koegzistenciju ilirsko-rimske i slavenske kulture.

Hocij uspoređuje pojedine latinske znakove s odgovarajućim glagoljskim i „izvodi ih iz merovinških ili sjevero-italskih langobardskih (kurzivnih latinskih) oblika. Slova *b* i *m* dovodi u vezu s latinskim inicijalnim oblicima VIII. stoljeća.”¹⁸ Područje gdje je nicala glagoljica, vjerojatno je raskrižje na kome se susretalo više kulturnih strujanja.

Plominski natpis
(slika: wikipedia.org)

¹⁵ Wilhelm Lettenbauer, *Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets*, str. 49,
http://hrcak.srce.hr/index.php?lang=en&show=clanak&id_clanak_jezik=21364, 11.12.2009.

¹⁶ Lettenbauer, str. 49

¹⁷ Plominski natpis dosada je najstariji održani glagoljski natpis. Datiran iz X. ili XI. stoljeća. Na njemu se nalazi pogansko božanstvo Silvan i oblom glagoljicom uklesan tekst koji znači: „Ovo je napisao ... s....”.

¹⁸ Lettenbauer, str. 49/50

3.2. Ćirilometodske teorije

Polazište čirilometodskih teorija je da je sveti Ćiril stvorio glagoljicu prema božanskome nadahnuću. Već je poznati hrvatski pisac i jezikoslovac Bartol Kašić (1575. - 1650.) smatrao sv. Ćirila stvoriteljem glagoljice.¹⁹ Tek su u XIX. stoljeću slavist Vatroslav Jagić i lingvist Isaac Taylor znanstveno potvrdili hipotezu Bartola Kašića. Njihova je teorija poznata i kao Taylor-Jagićeva teorija i jedna je od najpoznatijih teorija o autorstvu glagoljice. Trebalo je neko vrijeme da ova teorija o Ćirilu kao autoru glagoljice, bude objavljena u znanstvenim radovima Vatroslava Jagića i Isaaca Taylora. Uz ovu temeljnju teoriju Taylora i Jagića razvijene su razne druge teorije kojima je zajedničko da smatraju Sv. Ćirila stvoriteljem glagoljice. Iz tog su razloga teorije oko Ćirila i Metoda poznate kao čirilometodske teorije.

3.2.1. Sveta braća (sv. Konstantin-Ćiril i sv. Metod)

Svetoj se braći pripisuje veoma velik utjecaj pri širenju, odnosno pri postanku glagoljice. Iz tog se razloga ne može raspravljati o glagoljici, a da se ne navede njihova biografija:

Sveti Ćiril (826./827. – 869.), odnosno Konstantin-Ćiril (Ćiril je Konstantinovo monaško ime), rođen je 826. ili 827. godine u Solunu (današnji Thessaloníki u Grčkoj). Kad je imao 17 godina započeo je studij na carskom fakultetu u Carigradu. Na visokoj dvorskoj školi predavali su mu najškolovaniji profesori tog vremena. Studirao je jezike grčki, latinski (kaže se, da ih je već uz staroslavenski, govorio još prije studija) i asirski, nadalje gramatiku, retoriku, filozofiju i geografiju. Još za vrijeme svog studija dobio je zbog svoje

Ćiril i Metod (slika: wikipedia.org)

¹⁹ Žubrinić, str. 24

bistrine i opširnog znanja nadimak *Filozof*. Poslije studija i nakon posvećenja za diakona 848. godine postavio ga je Carigradski patrijarh u službu bibliotekara. Kasnije, 851. godine, imenovan je profesorom filozofije na Visokoj školi u Carigradu. Godine 860. Ćiril je poslan na misiju k Hazarima u Kakvaz. Tamo je išao u grad Cherson gdje je naučio gotski, hebrejski i hazarski jezik.

3.2.1.1. Taylor-Jagićeva teorija

Hrvatski slavist Vatroslav Jagić i engleski paleograf Isaac Taylor smatraju Konstantina-Ćirila stvoriteljem glagoljice. Prema njihovoj teoriji razvio je 38 novih znakova za slavensko pismo, slavenske glasove s odgovarajućim brojevima u grupama 1–9, 10–90, 100–1000 kao što je i u grčkom pismu.²⁰ Taylor i Jagić pretpostavljali su da se obla glagoljica razvila iz grčke minuskule. Zastupnici ove teorije smatraju danas, da glagoljica nije nastala iz grčke minuskule, nego pod njezinim utjecajem.²¹

3.2.1.2. Druge teorije

Uz Taylor-Jagićevu teoriju ima još dovoljno drugih teorija, koje pripadaju čirilometodskim teorijama. To su uglavnom teorije koje su izveli pojedinci, a koji isto kao Jagić i Taylor smatraju Konstantina-Ćirila izumiteljem glagoljice, ali se ne slažu s njihovom teorijom u detaljima. Tako unutar čirilometodskih teorija ima različitih mišljenja, koje je pismo sv. Ćirilu služilo kao baza za kreiranje glagoljice. A. M. Seliščev smatra da je glagoljica nastala na podlozi grčkih minuskula zajedno s elementima grčkog brzopisa te da se sv. Ćiril čak poslužio i starohebrejskim i koptskim pismom. Josip Vajs smatra da je glagoljica nastala iz grčkog i većeg broja orijentalnih pisama, a postoje i teorije da je nastala iz specijalnih znakova grčke trgovačke i astrološke prakse.²²

---

²⁰ Žubrinić, str. 27

²¹ Marica Čunčić, *Jagićev srednji oblik glagoljice u svjetlu suvremene glagolske paleografije*, SLOVO, sv. 58 (2008.), Zagreb 2008., str. 270

²² Žubrinić, str. 34

4. Vrste glagoljice

Poznato nam je puno varijacija glagoljskog pisma koje su vezane uz vremensku i geografsku dimenziju. Uz to se pisanje pisma pokušalo prilagoditi i vlastitim potrebama, ovisno o tome na kojem materijalu i za koju svrhu je korišteno. I tako se oblik glagoljice mijenja kroz stoljeća. Općenito razlikujemo dvije vrste glagoljice; obla i uglata. Obla se glagoljica često smatra najstarijom vrstom glagoljice. No, suvremena je paleografija drugog mišljenja. Neki stručnjaci naime smatraju takozvani trokutasti tip glagoljice starijim od oble. To mišljenje je već zastupao Vatroslav Jagić, koji je smatrao, da se obla glagoljica razvila iz neke nama nepoznate vrste glagoljice.²³

4.1. Trokutasta glagoljica

U novije se vrijeme filologinja Marica Čunčić bavila pitanjem o prvenstvu oblije glagoljice i došla do zaključka da obla glagoljica nije najstariji oblik hrvatskog pisma, nego da je to takozvana trokutasta glagoljica. Iz starijih se spomenika zna da glagojica naime nije potpuno okrugla. Tako se i na Bašćanskoj ploči glagoljica sastoji i od trokutastih elemenata, kojih u

Trokutasta i okrugla glagoljica bez linjskog sustava po Marici Čunčić (slika: Čunčić, str. 275)

potpuno okrugloj glagoljici nema. Oblik glagoljskog pisma naime nije bio potpuno okrugao, nego se sastojao i iz trokutastih elemenata. I Vatroslav Jagić je tvrdio, da obla glagoljica nije najstarija. Na najstarijim se spomenicima, glagoljica naime sastoji i od okruglih i uglatih i trokutastih elemenata. Danas se većinom smatra da je oblu glagoljicu razvio pojedinac. Glavni razlozi za tu pretpostavku su, da neka glagoljska slova nalikuju na slova iz drugih pisama, na primjer gotskog, asirskog, latinskog i grčkog pisma.

²³ Žubrinić, str. 88 – 92

4.2. Obla glagoljica

Obla glagoljica zove se tako po oblom svojstvu svojih slova.

Sinteza ove vrste glagoljice često se objašnjava stilizacijom geometrijskih likova. Tri temeljna znaka, koji unutar kršćanske vjere imaju važno značenje, koriste se prema sljedećem tumačenju:

a) ○ – Krug

kao simbol savršenosti i cjelovitosti – u kršćanstvu je simbol Božje potpunosti i vječnosti u kojoj nema ni početka ni kraja.

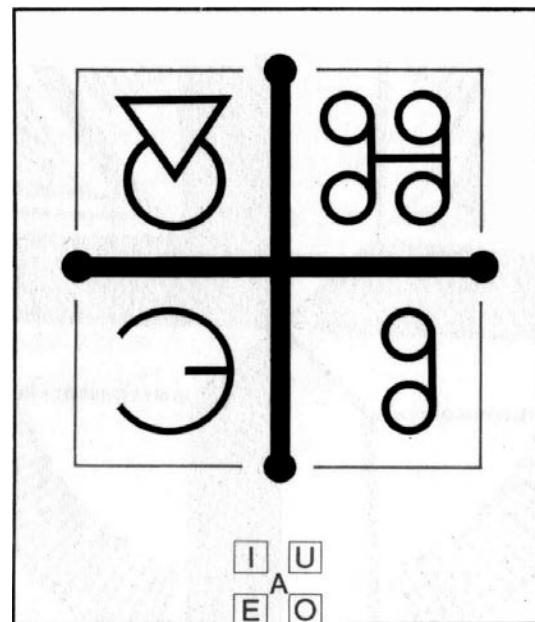
b) △ – Trokut

kao simbol prvog neparnog broja 3, koji je rezultat spoja brojeva 1 i 2. Trokut je također važan simbol u kršćanstvu. On simbolizira Svetu Trojstvo.

c) □ – Četverokut

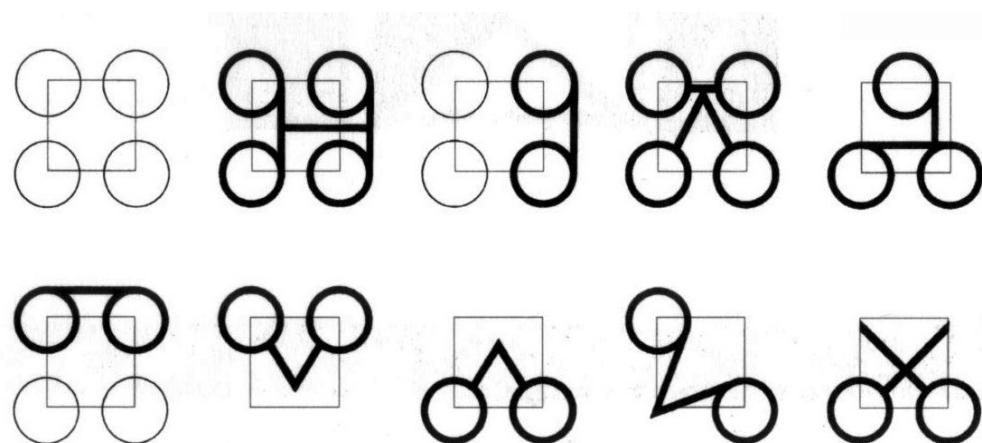
kao znak četiri elementa prirode: voda, vatra, zrak i zemlja te kao znak svijeta.

Brojem četiri također su povezani godišnja doba i životni ciklusi.²⁴

Četverokut podijeljen križem, znakom za slovo A, i ostala četiri samoglasnika predstavljaju po Frani Paru vizualizaciju Konstantinove ideje. (slika: Paro, nepaginirana str.)

²⁴ Frane Paro, *Glagoljska početnica*, Naklada Benja, Rijeka 1995., stranice nisu paginirane

Geometrijski sustav po kojem se smatra, da je stvorena obla glagoljica.²⁵

4.3. Uglata glagoljica

Uglata glagoljica izvedena je u XI. i XII. stoljeću na osnovi oble glagoljice i predstavlja sasvim novo pismo. Ona se razvila na prostoru tadašnje Hrvatske, tako

da se često naziva i hrvatskim pismom.
„Uglata glagoljica u prvom redu se koristila kao ustavno pismo, kojim su se pisale crkvene knjige (brevijari, psalitiri, evangelistarji, molitvenici), kao i svjetovne knjige.“²⁶

Ћ Ђ Ј Ћ Ј Ѓ Ј Ѓ Ј Ѓ
Џ Ђ Ђ Ђ Ђ Ђ Ђ Ђ Ђ
Ѡ Ј Ј Ј Ј Ј Ј Ј
Ѡ Ј Ј Ј Ј Ј Ј Ј

Uglata glagoljica
(slika: <http://webograd.tportal.hr/Miha29/glagoljica/oglagoljici>)

²⁵ slika: Frane Paro, *Glagoljska početnica* (bez paginacije)

²⁶ Žubrinić, str. 138

4.4. Kurzivna glagoljica

„U Hrvatskoj se u XVI. stoljeću pojavljuje kurzivno glagoljsko pismo (brzopismo), koje se koristilo kao praktično pismo, za svakodnevnu uporabu. Koristilo se u prvom redu kao pismo za bilješke, sudske zapisnike, pisma, i isprave.“²⁷ Razlikuju se dva osnovna oblika kurzivne glagoljice, koja su se

razvijala u Hrvatskoj od XIV. do XVII. stoljeća. To su *knjiški kurziv* i *kancelarijski kurziv*.

Karakteristike knjiškog kurziva su sličnost s obлом glagoljicom, jednostavna čitljivost, te da je pisan suzdržanje u usporedbi s kancelarijskim kurzivom. Primjeri za knjige pisane knjiškim kurzivom su *Petrisov zbornik* i *Žgombićev zbornik*.

Za razliku od knjiškog kurziva, kancelarijski kurziv predstavlja manje formalno pismo, koje se razvilo u kancelarijama, u kojima su se pisala javna pisma i registri. To je vrlo razvedeno pismo koje se pisalo širokim potezima pera. Knjiga pisana ovim tipom kurzivne glagoljice je na primjer *Istarski razvod*.²⁸

<i>th</i>	A (az)	1	<i>đ</i>	O (on)	80
<i>μ</i>	B (buki)	2	<i>ρ</i>	P (pokoi)	90
<i>ao</i>	V (vidi)	3	<i>č</i>	R (rci)	100
<i>gp</i>	G (glagle)	4	<i>š</i>	S (slovo)	200
<i>đb</i>	D (dobro)	5	<i>so</i>	T (trdo)	300
<i>č</i>	E ((j)est)	6	<i>č</i>	U (uk)	400
<i>đo</i>	Ž (živite)	7	<i>đf</i>	F (frt)	500
<i>đz</i>	Z (zelo)	8	<i>đh</i>	H (hir)	600
<i>đo</i>	Z (zemla)	9	<i>đw</i>	ω (ot)	700
<i>đi</i>	İ (iže)	10	<i>đ</i>	Št, Šć, Ć (šća)	800
<i>đi</i>	I (i)	20	<i>đc</i>	C (ci)	900
<i>đp</i>	J (je)	30	<i>đ</i>	Č (črv)	1000
<i>đ</i>	K (kako)	40	<i>w</i>	Š (ša)	2000
<i>đo</i>	L (ljudi)	50	<i>đa</i>	Ja, Je (jat)	
<i>m</i>	M (mislite)	60	<i>đu</i>	Ju (jus)	
<i>p</i>	N (naš)	70			

Kurzivna glagoljica (slika: Žubrinic, str. 138)

²⁷ Žubrinic, str. 137/138

²⁸ Nazor, str. 17

5. Karakteristike glagoljice

5.1. Glagolska abeceda

Red pojedinih slova u pismu nazivamo ovisno o početnim slovima alfabetom, abecedom, ABC-om ili pak kod glagoljice azbukom. Red glasova u azbuci razlikuje se od sadašnje hrvatske abecede po broju znakova, po redoslijedu i po pojedinim glasovima.

Prvi dokaz za glagolsku azbuku je takozvani *Münchenski abecedarij* s početka XII. stoljeća. Zapisan je rukom na posljednju stranicu latinskog kodeksa iz XI. stoljeća.²⁹ Azbuka zapisana je u čiriličkoj i glagolskoj varijanti. Čirilička ima 38 slova, a glagolska 39 slova.

Takozvani *Alphabetum chrawaticum* zapisao je Juraj iz Slavonije na prazne listove latinskog rukopisa.³⁰ Napisao je azbuku i molitvene obrasce „po sjećanju, onako, kako ih je sam napamet učio i vježbao pisati.“³¹ Abecedarij mu počinje križem (cris) i završava amen-om i titlom (znakom za skraćivanje). Juraj iz Slavonije u Parizu je okupio oko sebe i druge Hrvate, tako i Pavla iz Krbave, koji je u istom latinskom kodeksu zapisao čiriličku azbuku s nekim glagolskim znakovima, a uz to je dodao za usporedbu i latinski, hebrejski, arapski i grčki alfabet.³²

Glagolska azbuka sadrži 32 do 39 slova i znatno se razlikuje od suvremene hrvatske abecede. Krajem XX. stoljeća u mnogim se knjigama glagolska azbuka predstavlja s 32 znaka, iako ih je u prošlosti, kao što je već spomenuto, bilo i više. Sadašnji hrvatski jezik ima 30 slova. Od toga tri slova pišemo pomoću dvaju znakova. Druga velika razlika postoji u slovoredu. Suvremeni hrvatski abecedarij počinje slovima a, b, c, č, ď, d, dž, đ... a glagolski red slova počinje slovima a, b, v, g, d...

Svako glagolsko slovo ima svoj naziv. Male razlike postoje između oble i uglate glagoljice u nazivu pojedinih slova. Slovo A nazivamo *az*, slovo B nazivamo *buki*, a slovo V *vidi* (odnosno *vjedje* u obloj glagoljici). U azbuci

²⁹ Nazor, str. 24

³⁰ zapravo Georgius de Rayn, d'Esclavonie oko 1355./60. – 1416. Bio je student, zatim profesor na Sorbonni u Parizu. Poznat je kao pisac i skriptor, kanonik (Nazor, str. 26).

³¹ Nazor, str. 25

³² Nazor, str. 26

pak slijede nazivi *glagole* odnosno *glagoljon*³³ (kod oble glagoljice) za slovo G, *dobro* za slovo D, *(j)est* za slovo E, *živite* odnosno *živjeti* za slovo Ž, *zelo* odnosno *zjelo* za slovo Z, *zemla* odnosno *zemlja* za Z, *iže* za slovo ī, i za

†	A (az)	1	Ѳ	O (on)	80
Ѡ	B (buki)	2	Ѱ	P (pokoi)	90
Ѡ	V (vjedje)	3	Ѡ	R (rci)	100
Ѡ	G (glagoljon)	4	Ѡ	S (slovo)	200
Ѡ	D (dobro)	5	Ѡ	T (tvrdо)	300
Ѡ	E (jest)	6	Ѡ	U (uk)	400
Ѡ	Ž (živjeti)	7	Ѡ, Ѡ	F (frt)	500
Ѡ	Z (zjelo)	8	Ѡ	H (hjer)	600
Ѡ	Z (zemlja)	9	Ѡ	ω (ot)	700
Ѡ	İ (iže)	10	Ѡ	Št, Šć, Ć (šta)	800
Ѡ	I (i)	20	Ѡ	C (ci)	900
Ѡ	Đ, J (đerv)	30	Ѡ	Č (črv)	1000
Ѡ	K (kako)	40	Ѡ	Š (ša)	2000
Ѡ	L (ljudie)	50	Ѡ, Ѡ	poluglasovi (jor, jer)	
Ѡ	M (mislite)	60	Ѡ	Ja, Je (jat)	
Ѡ	N (naš)	70	Ѡ	Ju (jus)	

Tablica uglate glagoljice u azbučnom slovoredu s nazivom pojedinih slova i brojčanom vrijednošću³⁴ (slika: Žubrinić, str. 88)

slovo I, je odnosno đerv za slova Đ i J, kako za K, ljudi odnosno ljudie za L, mislite za M, naš za slovo N, on za O, pokoi za P, rci za slovo R, slovo za S, trdo odnosno tvrdo za T, uk za U, frt za F, hir odnosno hjer za slovo H, ot za

³³ Drugi naziv se kod svih primjera odnosi na azbuku oble glagoljice, i to prema Žubriniću, str. 88

³⁴ Tablicu oble glagoljice kao i opis pojedinih znakova po Žubriniću vidi u dodatku.

slovo *W*, *šća* odnosno *štva* za slovo Ć odnosno Št i Šć, *ci* za slovo C, *črv* za slovo Č, *ša* za slovo Š, a onda postoji u glagoljskoj azbuci poluglas (*j*)er odnosno poluglasovi *jor* i *jer*, a posebni znaci u azbuci postoje i za *jat*, dakle za dvoznačna slova Ja i Je, kao i naziv *jus* za dvoznačno slovo Ju.

5.2. Brojčana vrijednost

Svako slovo glagoljske azbuke ima i vrijednost broja. Da je u pitanju brojna vrijednost slova, a ne glasovna, posebno se naglašava titlom, dakle potezom iznad slova ili točkom ispred i iza slova. Slovo A ima brojčanu vrijednost 1, slovo B ima brojčanu vrijednost 2, a slovo V vrijednost 3.

Daljnja slova u azbuci imaju vrijednosti do 9. *Iže* pak predstavlja broj 10, a sljedeća slova u azbuci označavaju uvijek viši broj za deset. Slovo R ima brojčanu vrijednost 100, a svako sljedeće slovo u azbuci ima brojčanu vrijednost višu za 100. Za broj 1.000 glagoljaši su upotrijebili slovo Č, a za broj 2.000 slovo Š. Poluglas ima brojčanu vrijednost od 3.000, slovo *jat* ima brojčanu vrijednost od 4.000, a *jus* od 5.000.

Pri pisanju brojeva na poseban način pišu se brojevi od 11 do 19. Znak desetice naime stoji na drugome mjestu. Tako se na primjer broj 17 piše slovima Žl. Od broja 20 do broja 99 znak desetice stoji na prvome mjestu. Godinu 2010. glagoljaši bi pisali latinskim slovima ovako: • Š • į •

5.3. Ligature

Od samih početaka glagoljske pismenosti, još za vrijeme Konstantina u IX. stoljeću, glagoljicu karakteriziraju spojenice i kratice.³⁵ Pri analizi uglate hrvatske glagoljice možemo opaziti da u pismu dominiraju jednostavni potezi koji se baziraju na vertikalama i horizontalama. Zbog te simetričnosti bilo je moguće svojevrsno stapanje istovrsnih elemenata

---

³⁵ Slavomir Sambunjak, *Glagoljski natpisi iz Aserije s obzirom na zapis iz Nina*, ASSERIA, 2, 2004., str. 137, <http://hrcak.srce.hr/file/38668>, 16.2.2010.

u različitim slovima³⁶. Tako su nastale spojenice. Neki autori ih nazivaju ligaturama, neki spojenicama ili pak sljubljenicama. Pisari glagoljice u raznim pisarnama, pretežno u samostanima, pretapali su istovrsne elemente simetričnih slova u nove ligature. Razvio se velik broj dvo-, tro-, pa i četveroslovnih spojenica.

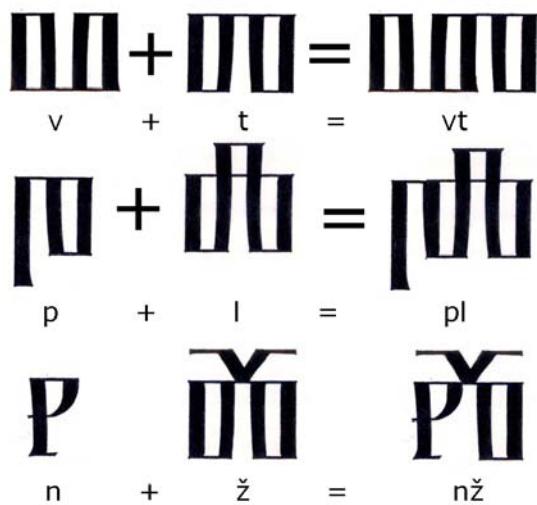
Najčešće se pojavljuju spojenice slova, koja imaju zajedničke crte. Tako je posve razumljivo da su pisari spojili slova „v“ i „t“, odnosno „t“ i „v“ u jednu ligaturu, jer se prednji i zadnji dio tih slova može stopiti.

Postoje dokazi za mnoge vrste ligatura. Pri istraživanju pojedinih glagoljaških dokumenata mnogi se autori obaziru i na spojenice.

Obljubljene ligature su primjerice vodoravne dvočlane (t+v, z+v, g+l, j +l, m+l, p+l, v+l, z+l, g+a, z+a, l+ju, g+o, g+d, v+z...) i tročlane (z+a+v, h+l+a, p+l+ju, g+l+v, g+o+v, l+ju+d, o+l+e, i+l+i...)³⁷

U stapanju slova glagoljaši su bili jako maštoviti.

Mavrov brevijar – napisao ga je u Vrbniku na otoku Krku 1460. godine poznati glagoljaš i tipograf Blaž Baromić za vrbničkog duhovnika Mavra – sadrži oko 270 ligatura na 417 listova brevijara.³⁸ *Brozićev brevijar*, tiskan 1561. godine u Veneciji, jedincat je u povijesti tiskarstva zbog

Grafički opis nastajanja ligatura
(izradio Marko Csenar)

³⁶ Alojzija Tvorić, Metodička oblikovanost prve tiskane hrvatskoglagoljske početnice, <http://hrcak.srce.hr/file/55096>, 16.2.2010.

³⁷ Amir Kapetanović, Tekstološka obrada i jezična analiza Berčićeva glagoljskoga fragmenta (1/27) iz XV. stoljeća, http://www.ihjj.hr/images/Izdanija/Rasprave/30_06_Kapetanovic.pdf, 16.2.2010.

³⁸ Darko Žubrinić, Hrvatski glagoljski rukopisi izvan domovine, <http://www.croatianhistory.net/etf/novi.html#italia>, 16.2.2010.

enormne količine spojenica, ligatura. Sadrži 250 lijevanih višeslovnih spojenica.³⁹

Vec spomenuti pisar Blaž Baromić svu je svoju umjetnost u izradbi ligatura pokazao u takozvanom *Baromićevom breviraju*. Tiskan je na papiru s 544 listova u Veneciji 1493. godine. Budući da su glagoljska slova ponekad dosta dugačka teško je prelamati retke tako kako bi spojenice ostale potpune. Tako je Baromić počeo „lamati“ ligature u drugom, trećem pa i četvrtom slovu. U literaturu je ta tehnika na početku ušla kao *Baromićeva tehnika lomljenih ligatura*, a kasnije kao *Baromićeva tehnika slaganja ligatura*⁴⁰. Ustvari je Baromić povezao puno slovo s polovicom slova. Raspolovljena slova odlijevio je kao posebni grafički znak i tako u kombinaciji s punim slovima nastaju brojne ligature, koje mogu sadržavati čak i četiri znaka.

Baromićevih 11 znakova, koji sačinjavaju dijelove slova odnosno poluslova, znatno su olakšali slaganje tekstova⁴¹

Taj tipografski izum Blaža Baromića pri slaganju ligatura „nadsvе tehničke naravi kojem u povijesti tiskarstva, a naročito u povijesti inkunabula nema paralele“.⁴²

Glagoljsko pismo bilo je predviđeno za pisanje starohrvatskog jezika. Tako ne postoji za sve glasove, koje poznaje suvremeni hrvatski jezik, posebna slova.

³⁹ Žubrinić, *Hrvatski glagoljski rukopisi*, (hrvatske stranice bez brojčane oznake)

⁴⁰ Nazor, str. 93

⁴¹ slika: Nazor, str. 93

⁴² Frane Paro, *O ligaturama u hrvatskoglagoljskih inkunabulama*, 15. dana, br. 8 (1983.) citiran u Nazor, str. 93

*Novi glagoljski znakovi za glasove *d*, * *dž* * *lj* * *nj*, koje je kreirao grafičar i autor Glagoljaške početnice (slika: Frane Paro)*

Glagoljsko pismo ne uzima u obzir *d*, *dž*, *lj* i *nj*. Tako je Frane Paro, diplomirani grafičar, koji po vlastitim riječima kao jedini slikar-grafičar u Hrvatskoj „proučava tehnologiju u domete ranog knjigotiskarstva“, stvorio ligature, odnosno posebne znakove za slova *d*, *dž*, *lj* i *nj*. Time je u dandanas nastavio tradiciju glagoljaštva da za posebne potrebe stvari posebne znakove.

5.4. Skraćenice

Kako bi uštedjeli prostor, glagoljaši su uz ligature rabili i kratice. Ali kraticama su pisari, pobožni pisci, stvaraoci u prvom redu religioznih

*Skraćenice su označene titlom (potezom) iznad skraćene riječi
(slika: Frane Paro)*

tekstova, „iskazivali i svoj ideološki stav da bi izrazili svoju vjeru u Boga“⁴³. Koristili su kratice da bi posebno označili Božje ime i sveta imena. Na primjer *B(OG)A*, *B(LAŽENE)* *D(VICE)* *M(ARIE)*. Skraćivali su i pridjeve, npr. *S(VE)T(O)GA*, *S(VE)TOGA*, *S(VETA)GO*, *S(VE)TE*, *S(VE)TA*, *G(OSPO)DNIH*, *N(E)B(E)SKA*, *ML(A)DE*.⁴⁴

Pri skraćivanju razlikujemo tri tipa. Osnovni su tipovi *sigla* (piše se samo prvo slovo), *suspenzija* (prva dva slova) i *kontrakcija* (prvo i zadnje slovo [ili nekoliko prvih i zadnjih slova]).⁴⁵ Skraćenice se obično označuju posebnim znakom, takozvanom *titlom* iznad skraćenog dijela riječi. Title rijetko izostaju.

---

⁴³ Sambunjak, str. 137

⁴⁴ Vedran Žužak, *Glagoljska epigrafika zadarskog otočja*, Zadar 2006., <http://www.croatianhistory.net/etf/zadaro.pdf>, 16.2.2010.

⁴⁵ Vedran Žužak, *Glagoljska epigrafika*

6. Zaključak

O razvitku glagoljice ima puno teorija. Kroz povijest su se rodila razna svjedočanstva o postanku i autorstvu glagoljice. Često su ona bila i politički uvjetovana. Za vrijeme komunizma u Hrvatskoj nije bilo ni politički željeno govoriti o glagoljici kao hrvatskome pismu. Hrvatska je tradicija smatrala svetog Jeronima Hrvatom pa i tvorcem glagoljice. U mnogim glagoljskim brevijarima nalazi se legenda o njegovome životu. Nakon političkog osamostaljenja Hrvatske stručni krugovi počeli su se podrobnije baviti genezom glagoljice. Posebno se trebaju istaknuti imena kao što su Darko Žubrinić, Frane Paro i Anica Nazor, koji su svojim djelima nanovo otkrili hrvatski glagoljaški svijet. Svi oni Konstantina, dakle svetog Ćirila smatraju tvorcem hrvatskog pisma. To nastoje potkrijepiti različitim pristupima tematici.

Uz povjesnu genezu glagoljice stalo mi je do toga, da ukažem i na različite oblike tog pisma kao i na posebnosti u slovoredu i pisanju. Mnogobrojnim glagoljskim dokumentima i tiskanicama, koji su također važni za kulturnu povijest Hrvata, nisam se podrobnije bavio, jer bi to bilo razbilo okvire ovog stručnog rada.

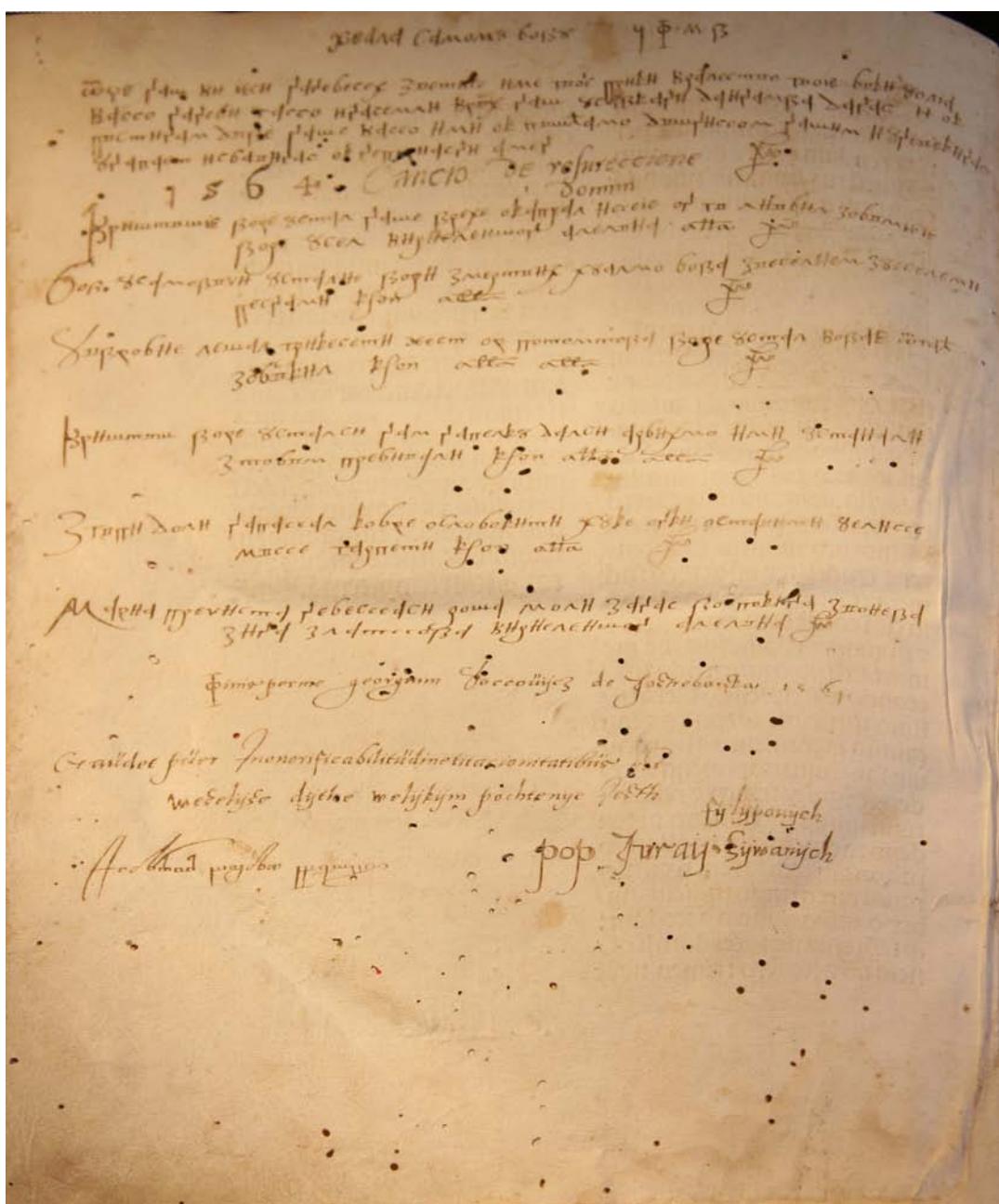
7. Dodaci

Bašćanska ploča nazvana je i „*dragim kamenom hrvatskog jezika*“. Bila je pregrada u crkvi današnjeg turističkog mjesta Baške na Krku. Datira se oko 1100. godine i svjedoči o razvitku hrvatske glagoljice, ali pokazuje i suverenitet hrvatskoga kralja Zvonimira kao donatora zemljишnog posjeda na otoku. Ima i povijesno značenje zbog prvog spominjanja vladareva imena na narodnome jeziku.⁴⁶

---

⁴⁶ Bašćanska ploča, Wikipedija, http://hr.wikipedia.org/wiki/Bašćanska_ploča, 5.1.2010.

Najstariji jezični spomenik Gradišćanskih Hrvata, takozvana Klimpuška knjiga iz 1568. godine sadrži dva teksta i to „Otče naš“ i uskrsnu pjesmu „Kristuš je gori ustal“, pisana je čirilicom, latinicom i glagoljicom.⁴⁷

⁴⁷ Nikola Benčić, *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a, Zagreb 1998., str. 11, (slika je u vlasništvu obitelji Csenar)

Hrvatski kipar Ivan Meštrović (1883. - 1962.) 1932. godine svoju je skulpturu „Povijest Hrvata“ označio glagoljskim pismom. Original stoji pred Zagrebačkim sveučilištem. (slika replike: M. Csenar)

Tablica oble glagoljice s opisom glasa i brojčane vrijednosti⁴⁸

†	A (az)	1	Ѳ	O (on)	80
Ѱ	B (buki)	2	Ѱ	P (pokoi)	90
Ѷ	V (vjedje)	3	Ѡ	R (rci)	100
Ѽ	G (glagoljon)	4	Ѽ	S (slovo)	200
Ѽ	D (dobro)	5	ѺѺ	T (tvrdo)	300
Ӭ	E (jest)	6	ѺѺ	U (uk)	400
Ѽ	Ž (živjeti)	7	ѺѺ, Ѡ	F (frt)	500
Ѽ	Z (zjelo)	8	Ѡ	H (hjer)	600
Ѿ	Z (zemlja)	9	Ѿ	ѡ (ot)	700
Ӯ	İ (iže)	10	ѿ	Št, Šć, Ć (šta)	800
Ӥ	I (i)	20	ѿ	C (ci)	900
Ӆ	Đ, J (đerv)	30	ѿ	Č (črv)	1000
Ӯ	K (kako)	40	ѿ	Š (ša)	2000
Ӯ	L (ljudie)	50	ѿ, ѿ	poluglasovi (jor, jer)	
Ӯ	M (mislite)	60	ѿ	Ja, Je (jat)	
Ӯ	N (naš)	70	ѿ	Ju (jus)	

⁴⁸ Slika: Žubrinić, str. 88

Opis pojedinih znakova glagoljaške azbuke⁴⁹

AZ je prvo slovo glagolske azbuke i koristi se za pisanje glasa A. To nam govori da je glagoljica „pravi”, a ne „krnji” alfabet. „Krnji” alfabet koristi se u semitskim jezicima, a nazvan je tako jer semitski alfabeti nisu koristili vokale. Zbroj imena prvog slova - AZ - i drugog - BUKI - daje glagoljskom slovoredu ime AZBUKA. Čest je slučaj da se slovoredu nazove po imenima prvih glasova pa je i latinična abeceda tako dobila svoj naziv.

BUKI je naziv za slovo izvedeno od „bukva”, a o tome nam govori arhaični naziv za početnicu - BUKVAR. U germanskim jezicima možemo naći sličnost: BUCH je naziv za knjigu, a on dolazi od naziva za bukvu - BUCHSE. Germani i Slaveni su u svojim pradomovinama „pisali” tako što su urezivali znakove u koru bukve i breze. Koristi se za pisanje glasa B.

VEDE je slovo kojim se piše glas V, što u prijevodu na suvremeniji hrvatski jezik znači „pozna” ili „zna”. Prema tome, prva tri slova (AZ, BUKI i VEDE) znače, otprilike: „Tko slovo zna...”. U rano doba pismenosti slovoredi su oblikovani tako da su imena slova imala smisleni sadržaj, kako bi ih učenici lakše pamtili. Broj tri često se pojavljuje u glagoljici, pa tako i u ovom slovu. To možemo pripisati simbolici Svetog Trojstva, posebno ako znamo da su najvjerojatniji autori ovog pisma, sv. Ćiril i Metod, bili grčki redovnici.

GLAGOLI je slovo koje se koristi za pisanje glasa G, a znači: čitati, govoriti, čitati glagoljicu, služiti misu na glagoljici, govoriti crkvenoslavenski (glagoljati). Od tuda i naziv za pismo - GLAGOLJICA. Zbog toga su i svećenici, koji su služili misu na crkvenoslavenskom jeziku i čitali iz glagolskih knjiga, dobili naziv od naroda - GLAGOLJAŠI.

DOBRO je slovo kojim se piše glas D, a i ime mu jednostavno znači „dobro”. Naša rečenica (AZ + BUKI + VEDE + GLAGOLI + DOBRO) do sada značila bi otprilike: „Tko slova znade čitati dobro...”

(J)EST je slovo kojim se piše glas E, a znači je ili jest. Slično je slovu E iz našeg, latiničnog, pisma, osim što je okrenuto u suprotnu stranu. Budući da to slovo nalikuje slovu ? (eta) iz grčkog alfabeta, potrebno je naglasiti da je to jedini primjer gdje se autor vidljivo poslužio uzorom iz grčkog pisma.

ŽIVETI je slovo kojim se piše glas Ž. Nije ga potrebno prevoditi jer znači upravo „živjeti”. Kod ovog slova nema grčkog utjecaja jer se ovdje radi o posebnom slavenskom glasu. Zbog „kvačice” upisane iznad znaka postoje

---

⁴⁹ Doslovno preuzet iz *Malog tečaja glagoljice, Priče o slovima*, http://www.hrt.hr/htv/emisije/navrhjezika/glag_price_o_slovima.htm, 4.1.2010.

teorije da je upravo ovo slovo utjecalo na razvoj čeških dijakritika koje smo i mi preuzeli u hrvatskoj latinici.

ZELO je slovo koje se koristi za pisanje glasa DZ, koji je nekad bio u upotrebi. Kao što vidimo radi se o dvoglasu, a zanimljivo je da ljudi tada nisu znali što je glas, a što slovo. Dokaz da dvoglas nije fenomen samo glagoljice jest taj da su i raniji alfabeti imali istodobno dvoglase, troglase kao i samostalne glasove.

ZEMLJA je slovo kojim pišemo glas Z. Svrstavamo ga u najveća slova glagoljice. I u tom slovu može se naći utjecaj Svetog Trojstva, odnosno vjersku simboliku koja je utjecala na autore kada su stvarali glagoljicu.

IŽE označava glas I, ali samo u iznimnim slučajevima. Češće se koristilo kao inicijal, odnosno, kao početno slovo u tekstu ili dijelovima teksta. U kasnijim se tekstovima koristilo uglavnom kao broj.

I je slovo kojim se najčešće pisao glas I. To je slovo čija je forma simetrična i podsjeća na pješčani sat. Sastoje se od dva zatvorena prostora koja se nazivaju OKA te stoje jedan iznad drugog, a spojeni su središnjim suženim dijelovima. U obloj glagoljici izgleda kao obrnuto S, a u kurzivnoj slovo je postavljeno vodoravno, ali je zadržalo zatvorene prostore koji se sada nalaze jedan pokraj drugog.

ĐERV se uglavnom upotrebljava za pisanje glasa Đ. Međutim, u najstarijim tekstovima koristilo se „mekše“ G za pisanje nekih grčkih riječi („evangelie“ ili „angel“). U novijim tekstovima često se koristilo i za pisanje glasa J. Zbog češćeg i raznovrsnijeg korištenja glasa J, u suvremenom hrvatskom jeziku razvijen je i drugi oblik slova ĐERV isključivo za pisanje glasa J.

KAKO je slovo kojim se piše glas K. Ono je jedno od rijetkih slova koje nije sastavljeno od zatvorenih prostora. To slovo uvelike podsjeća na arapski broj 4. Na vrh slova ponekad se stavlja vodoravna crta koju zovemo u pismu KROVNA CRTA.

LJUDI je slovo koje se koristi za pisanje glasa L, iako bi mogli zaključiti iz imena da se koristi za pisanje glasa LJ. Ima iste osnove kao i slovo ŽIVETI, a razlika je u tome što slovo LJUDI ima iznad gornje crte mali zatvoreni prostor.

MISLITE se koristi za pisanje glasa M. To je slovo najsličnije svom latiničnom paru, ali treba naglasiti da je stariji obli glagoljski tip, koji podsjeća na grozd, bio sasvim autentičan.

NAŠ se koristi se za pisanje glasa N. Po obliku to je jednostavno slovo, s malo elemenata. U obloj glagoljici dobiva s lijeve strane produžetak

srednje crte prema dolje, a u uglatoj STOPALO - vodoravnu crtu na kojoj slovo stoji.

ON je slovo kojim se u glagoljici piše se glas O. Oblik tog slova može nas zbuniti zbog sličnosti sa slovom I jer se, također, sastoji od dva OKA postavljenih jedan iznad drugog, no ovo slovo ima s desne strane okomitu crtu koja povezuje ta dva slova.

POKOI se koristi za pisanje glasa P. U prijevodu na suvremenih hrvatskih jezikotri je znaci mir. Tri okomite crte možemo opet povezati s utjecajem vjerskih simbola. Kod ovog slova vidi se da glagoljica nije usko vezana uz PISMOVNU CRTU (crtu koja s donje strane omeđuje slova). U latinici slova sjede na toj crti, dok u glagoljici slova vise obješena o gornju crtu.

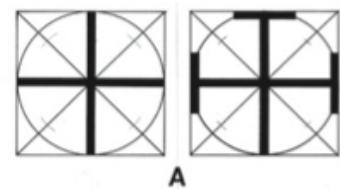
RCI je slovo kojim zapisujemo glas R. Podsjeća na slovo NAŠ, ali je postavljeno naglavce. Može se reći da ima grčku osnovu jer podsjeća na naglavce postavljeni grčki kapitalni RHO.

SLOVO je znak kojim pišemo glas S. To je vizualno najdojmljivije slovo glagoljice. Kroz obli i uglati alfabet to se slovo malo mijenjalo, neprestano zadržavajući oblik gljive. U obloj glagoljici vizualni par mu je slovo I, jer ima isti oblik, ali okrenut naglavce. U kurzivnoj glagoljici, zbog brzopisa, gubi svoju simetričnost.

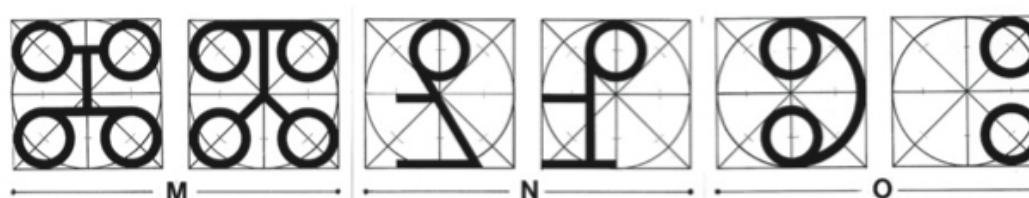
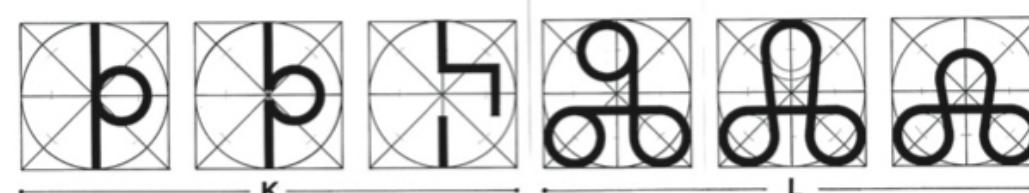
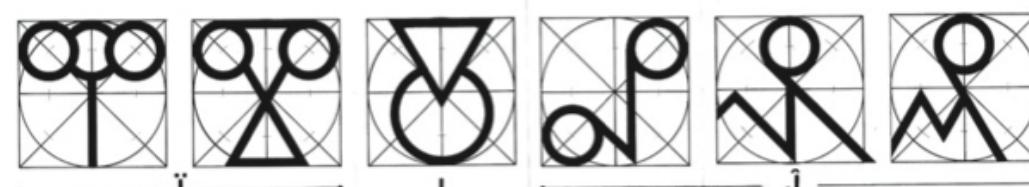
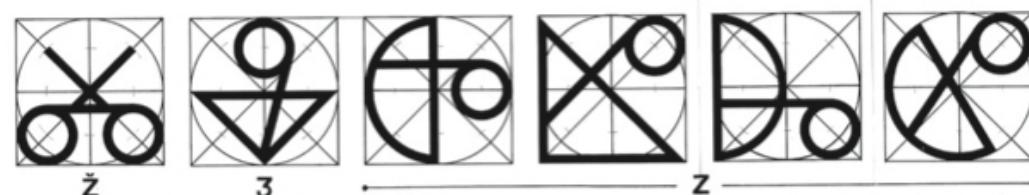
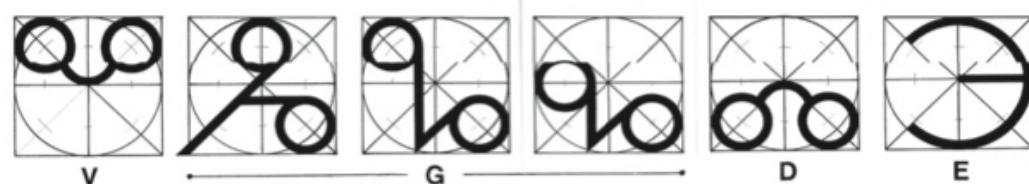
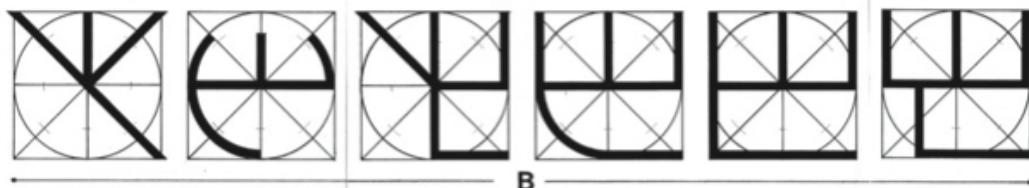
TVRDO je slovo kojim pišemo glas T. Kod ovog slova možemo vidjeti kako se isti oblik primjenjuje kod dva slova okretanjem za 180 stupnjeva. Po tome vidimo da se autor vodio principima kombiniranja jednog oblika na više načina, što je u to vrijeme bilo uobičajeno kod stvaranja pisma.

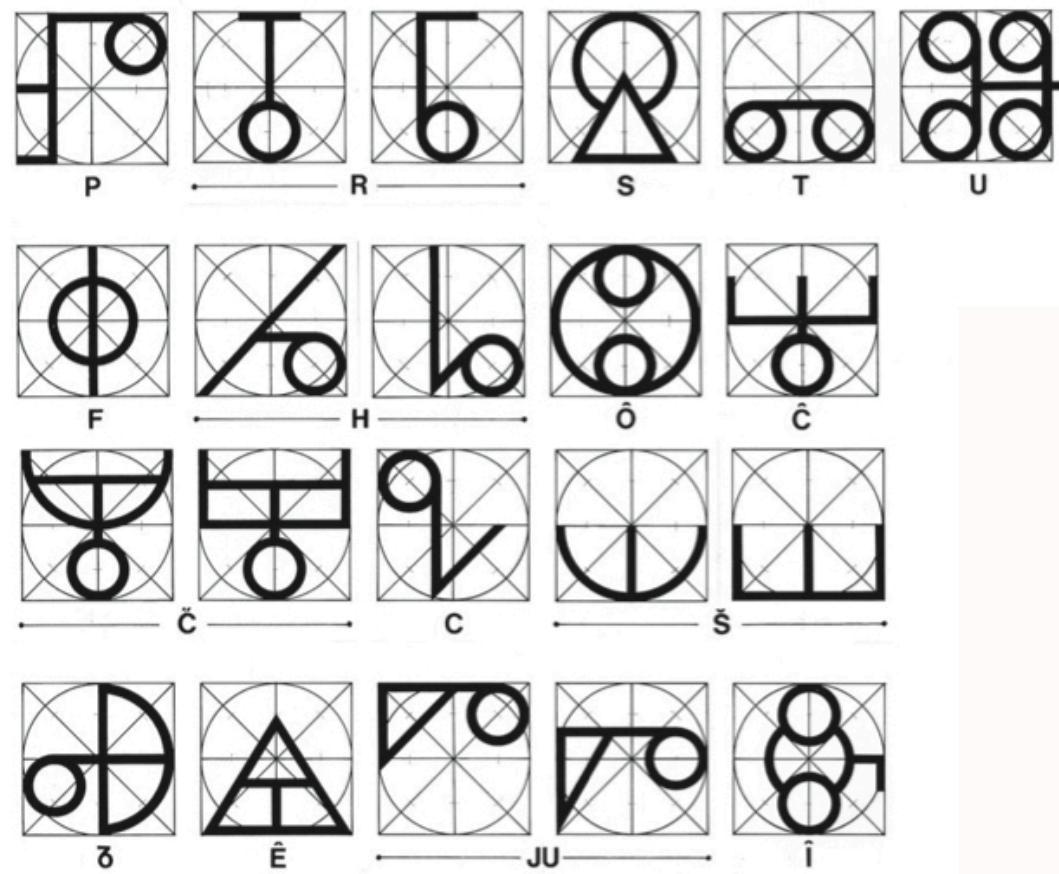
UK ili **UKI** ime je slova kojim pišemo glas U. Ovdje je riječ o samoglasniku jer ima elemente koji su prisutni i kod samoglasnika O i E. Možemo reći da se u uglatom slovu UK spajaju O i E.

FRT je slovo koje označava glas F. To slovo različito je u obloj i uglatoj glagoljici po svom obliku. U obloj glagoljici ono podsjeća na vagu zbog dvije plitice koje se nalaze s lijeve i desne strane slova, a u uglatoj to slovo dobiva formu grčkog slova ? (fi). Pretpostavlja se da je do toga došlo tijekom prevodenja grčkih tekstova jer je uočena jednostavnost grčkog slova koje se uklapalo u glagoljicu. A možda se to dogodilo i zbog pomodarstva jer trebamo imati na umu da su i prepisivači samo ljudi. Slovo ima sličan oblik i u kurzivnoj glagoljici.

Frane Paro je izradio premutacije slovnih elemenata unutar kvadrata i predstavlja način njihova povezivanja u slovni znak

Parove premutacije slovnih elemenata unutar kvadrata⁵⁰

⁵⁰ slike: Frane Paro, *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina filozofa*,
<http://hrcak.srce.hr/file/35206>, 16.2.2010

Pregled ligatura⁵¹

ab	av	ava	avv	ad	až	ažd	ak	al	an	ap
at	aš	aju	.	bž	bl	blv	bljud	bo	br	.
va	vv	vvr	vd	vdtl	vž	vžd	vz	vza	vzv	vzd
vzda	vzdv	vzl	vl	vla	vli	vljud	vo	vi	vrt	vt
vtr	.	ga	gv	gvl	gd	gda	gž	gl	gla	glv
gllž	glt	glju	go	gov	govl	gož	gr	gu	.	da
dv	dl	.	eže	.	ža	žv	žd	žda	že	ži
žu	žlju	.	za	zv	zvrž	zd	zda	zž	zli	zla
ziv	zml	zo	zr	zra	.	iž	iže	il	ili	it
.	jl	.	ko	.	la	lv	lvi	lvt	lž	li
lt	ltv	ltr	lju	ljud	.	ma	mž	mžd	mi	ml
mltv	mo	.	nd	ndl	nž	no	.	od	.	pa
pv	pvd	pvda	pvl	pl	pml	pov	pod	.	poda	.
pot	pr	prvd	prt	pt	ptr	.	ra	rv	.	sa
sl	st	.	ta	tvo	tvrd	tž	tl	tlju	.	to
tr	trt	tt	.	ha	hv	hž	hl	ho	hov	hod
hot	hr	ht	hu	.	ša	šli	.	jud	juž	juže
jul	jur	jut	jutr	.	.	.	.	.	.	.

⁵¹ iz Rječnika crkvenoslavenskog jezika hrvatske redakcije. Ligature je grafički obradio Frane Paro u knjizi Glagoljska početnica (obrada slike: M. Csenar)

Ligature uglate glagoljice

Я ѿ ѿ ѿ ѿ ѿ ѿ
шт шт шт шт шт
Ligature koje je izradio Frane Paro⁵²

⁵² Frane Paro, *Glagoljska početnica* (knjiga nije paginirana)

Glagoljica je još i danas „u upotrebi“ kao ukrasni element i ornament na kravatama, rupcima i raznim suvenirima kao izvorni hrvatski simbol. (slika: M. Csenar, rubac kupljen u trgovini „Croata kravata“)

8. Literatura

Nikola Benčić, *Križevnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921.*, Sekcija DHK i Hrvatskoga centra P.E.N-a, Zagreb 1998.

Marica Čunčić, *Jagićev srednji oblik glagoljice u svjetlu suvremene glagolske paleografije*, SLOVO, sv. 58 (2008), Zagreb 2008., str. 267-283, iz <http://hrcak.srce.hr/file/50206>

Josip Horvat, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, svezak I. i II., Globus, Zagreb 1980.

Hrvatski biografski leksikon, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, svesci I do VII., Zagreb 1983. – 2009.

Hrvatski Leksikon, Naklada Leksikon, I.i II. svezak, Zagreb 1996.

Karl Pinter, *Reifeprüfung, Fachbereichsarbeit, Wissenschaftliches Arbeiten*, Eigenverlag, Wiesen 2000

Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata*, Nakladni Zavod Matice Hrvatske, svesci I. do V., Zagreb 1985.

Wilhelm Lettenbauer, *Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets*, http://hrcak.srce.hr/index.php?lang=en&show=clanak&id_clanak_jezik=21364, 11.12.2009.

Amir Kapetanović, *Tekstološka obrada i jezična analiza Berčićeva glagolskoga fragmenta (1/27) iz XV. stoljeća*
http://www.ihjj.hr/images/Izdanja/Rasprave/30_06_Kapetanovic.pdf, 16.2.2010.

Anica Nazor, „Ja slovo znajući govorim ...” - *Knjiga o hrvatskoj glagoljici*, Erasmus, Zagreb 2008.

Frane Paro, *Glagolska početnica*, Naklada Benja, Rijeka 1995.

Frane Paro, *Četiri glasnika radosne vijesti Konstantina filozofa*, Slovo, sv. 56-57 (2006./07.), str. 421-438, Zagreb 2008.,
<http://hrcak.srce.hr/file/35206>, 16.2.2010

Slavomir Sambunjak, *Glagoljski natpisi iz Aserije s obzirom na zapis iz Nina*, ASSERIA, 2, 2004., str. 137, <http://hrcak.srce.hr/file/38668>, 10.2.2010.

Alojzija Tvorić, *Metodička oblikovanost prve tiskane hrvatskoglagoljske početnice*, <http://hrcak.srce.hr/file/55096>, 16.2.2010.

Darko Žubrinić, *Hrvatska glagoljica*, HKD sv. Jeronima, Zagreb, 1996.

Darko Žubrinić, *Hrvatski glagoljski rukopisi izvan domovine*,
<http://www.croatianhistory.net/etf/novih.html>, 16.2.2010.

Vedran Žužak, *Glagolska epigrafika zadarskog otočja*, Zadar 2006,
<http://www.croatianhistory.net/etf/zadaro.pdf>, 16.2.2010.

Izjava

Potvrđujem da sam ovaj stručni rad napisao samostalno i bez drugih osim napomenutih sredstava. Sve duhovno blago iz tuđih izvora, koje sam direktno ili indirektno preuzeo, sam kao takvo označio.

Čistopis rada podvrgnuo sam korekturi.

Stručni rad nisam predao kojoj drugoj ispitnoj komisiji.

Svjestan sam da bi kriva izjava imala pravne posljedice.

Uzlop, 18. veljače 2010.

Marko Csenar